
Tradice, její rozpad a záchrana skrze sex: Diskurzivní strategie odpůrců sexuální výchovy*

LUCIE JARKOVSKÁ, KATEŘINA LIŠKOVÁ**

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno

The Demise of Tradition and Its Salvation through Sex: The Discursive Strategies of Opponents of Sex Education

Abstract: In 2010 sex education became a surprising target of criticism in the secular Czech Republic. The voices of social conservatives were raised and were answered by the Minister of Education, who launched a reform of educational curricula to exclude sex education. This article analyses the discursive strategies employed by conservative opponents of sex education and highlights the interpretive repertoires of sexuality and gender. The authors argue that Czech conservatives deploy both a moral panic strategy and a discursive strategy of empowerment that uses positive sanctions to support 'good sex', defined exclusively as marital, procreative heterosexual. This interpretive repertoire of 'good and healthy sexuality' is universally intelligible and thus has the potential to resonate not only with social conservatives but throughout society. When combined with other socially conservative agendas it has the capacity to regiment the public space and diminish the role of public institutions.

Keywords: sex education, discursive strategies, gender, conservatism, Czech Republic

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2013, Vol. 49, No. 2: 269–290

V létě roku 2010 se v médiích rozpoutala debata o sexuální výchově v českých školách. Rozruch vzbudila brožura Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy *Sexuální výchova – Vybraná témata* určená vyučujícím a dokument *Doporučení k realizaci sexuální výchovy v základních školách*. Jako první reagovala na brožuru Česká biskupská konference a posléze se do jednání intenzivně zapojil Výbor na obranu rodičovských práv (VORP), který zahájil petici proti brožuře i doporučením. Výsledkem snah VORPu bylo stažení brožury a v březnu 2011 také prohlášení ministra školství Josefa Dobeše, že sexuální výchova bude z povinné výuky odstraněna a od září 2012 se stane součástí nepovinné etické výchovy. Na podzim roku 2011 otevřel Výzkumný ústav pedagogický (VÚP) veřejnou debatu ke změ-

* Tato publikace byla vydána za podpory projektu specifického výzkumu (MUNI/A/0833/2011).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Lucie Jarkovská, Ph.D., Kateřina Lišková, Ph.D., Genderová studia, katedra sociologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: jarkovsk@fss.muni.cz, katerina@fss.muni.cz.

nám rámcových vzdělávacích programů (RVP), které by bylo třeba změnit, aby se sexuální výchova stala nepovinnou. VÚP žádné zásadní změny nedoporučil, a proto ministr vzápětí odňal tuto agendu VÚP a rozhodl se sestavit vlastní komisi expertů, která měla změny v RVP provést. K tomu nakonec nedošlo, neboť rozruch kolem sexuální výchovy v agendě MŠMT byl s počátkem roku 2012 překryt kauzou vysokoškolských reforem a protestů proti nim. Ministr Dobeš nakonec odstoupil v březnu 2012, nicméně dění a debaty kolem sexuální výchovy v době jeho působení na ministerstvu považujeme za analyticky zajímavé, neboť boří mýtus o sekulární povaze české společnosti, v níž se sexualita nemůže stát ožehavým tématem a předmětem sporů. Zároveň se domníváme, že sociální vědy v dvacetileté historii postsocialistického Česka doposud opomíjely sociálně politický kontext sexuální výchovy, která byla pojednávána především v souvislosti se zdravím a prevencí zdravotních rizik. Výzkumně prozatím nebyla reflektována jako prostor, ve kterém se střetávají různé názory, hodnoty a morální postoje, stejně tak v ní byly opomíjeny otázky genderových/sexuálních nerovností a občanství či lidských práv.¹

Smyslem následujícího textu je analýza argumentů odpůrců otevřené sexuální výchovy ve školách právě s důrazem na otázky inkluze/exkluze různých sociálních skupin a reprodukce genderových nerovností. Představíme témata, jež jsou přítomna v textech odpůrců sexuální výchovy, ať už explicitně či implicitně, poukážeme na užité interpretační repertoáry [Wetherell 1992, 1998] a zaměříme se na identifikaci diskurzivních strategií, jichž využívají oponenti otevřené sexuální výchovy v českých školách. Ačkoli je možné (a děje se to) argumentovat proti školní sexuální výchově z rozličných pozic, naše analýza se bude věnovat konzervativním argumentačním a legitimizačním strategiím. Analýze jsme podrobily následující publikace: brožuru s názvem *Důvody, proč neučit sexuální výchovu* [2010], kterou vydalo Hnutí pro život ČR v roce 2010 a rozeslalo ji do škol jako alternativu ministerské publikace *Sexuální výchova – Vybraná témata*; internetové stránky Výboru na obranu rodičovských práv (VORP) www.vorp.cz a www.nesexuveskole.cz; a internetové stránky Akce D.O.S.T., která iniciativy VORPu podpořila. Tyto texty a internetové stránky byly k analýze vybrány proto, že tvoří kostru argumentů odpůrců sexuální výchovy a byly často citovány v mediálních diskuzích, které se odehrávaly od léta 2010. Naše analýza je ukotvena v širším sociálně-politickém kontextu vyjednávání o výuce sexuality.

¹ Sexuální výchova se v Česku prozatím nestala předmětem sociologického bádání. Považujeme však za důležité na tomto místě připomenout, že z pedagogicko-psychologického hlediska se jí zabývá celá řada odbornic a odborníků. Za všechny uvedme Míluši Raškovou, Danu Štěrbovou, Lenku Šulovou či Evu Marádovou. Dlouhodobě se sexuální výchově věnuje Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu vedená Zuzanou Prouzovou, která sdružuje osoby zabývající se tímto tématem nejen z hlediska pedagogického, ale i sexuologického či právního.

² Stránky www.nesexuveskole.cz provozovalo sdružení VORP od června 2010 do poloviny roku 2011, během letních prázdnin 2011 zprovoznilo stránky www.vorp.cz, kde o svých aktivitách informuje dosud a kam převedlo již jen některé texty z původních stránek.

Analytickou metodou nám bude diskurzivní analýza, konkrétně přístup vycházející z kritické diskurzivní sociální psychologie Margaret Wetherell [1992, 1998]. Zaměříme se na identifikaci významových struktur, které se v textech nacházejí a jež budeme identifikovat skrze interpretační repertoáry, tak jak je definuje Wetherell [1998: 90–102; blíže k metodě analýzy dále v textu]. Zajímá nás, jaká témata jsou v textech odpůrců sexuální výchovy obsažena? Jaké interpretační repertoáry sexuality a genderu používají? Jak tyto repertoáry varíují? Jaké vzorce koherence v nich lze identifikovat? Jaká je jejich argumentační textura, tedy jak se analyzované texty napojují na širší sociální formy utváření významu [Wetherell 1998]? Jak se promlouvá o sexualitě a genderu? Jaké formy jsou označovány za normální a žádoucí, a které naopak za patologické? Jak texty mluví o dívkách/ženách a chlapcích/mužích? Jaká je proporcionalita těchto výpovědí? Jaké další diskurzivní formy (přísliby a hrozby; souhlas a nesouhlas; umírňování a přehánění) je možno v textech identifikovat? Jaké diskurzivní strategie texty užívají (jaké jsou strategie posilování kredibility, jak je ospravedlňován odsudek)?

Teoretické a metodologické zázemí

Naši analýzu kotvíme ve feministické teorii, která se soustředí na propojení a diskontinuity mezi genderem, sexualitou a strukturou současných západních společností [Jamieson 1999; Evans 2003; Butler 2008; Braidotti 2008]. Vycházíme rovněž ze zjištění feministických badatelek, které zkoumaly sexuální výchovu ve školách [Lees 1993; Jackson 1999; Bijelic 2008; Herzog 2008; Levine 2002; Irvine 2002]. Referenčním rámcem je nám Foucaultův postulát o disciplinační moci sexuality v moderní společnosti a produktivní povaze diskurzů sexuality [Foucault 1999].

Evropské feministické autorky [např. Lees 1993; Jackson 1999; Bijelic 2008] upozornily na skutečnost, že způsob, jakým je sexuální výchova vedena, může působit diskriminačně vůči určitým sociálním skupinám. Ve svých analýzách dokládají, že např. homosexuálové, rodiče samoživitelé (a především matky samoživitelky), osoby žijící v nesezdaných soužitích či obecně ženy mohou být konstruováni v diskurzích sexuální výchovy jako méně hodnotní členové společnosti. Dochází tak k diskriminaci a zároveň reprodukci sociálních nerovností.

Ve Spojených státech, kde dlouho zuřila válka proti sexu vedená z konzervativních pozic [Herzog 2008], se situace pozvolna proměňuje. Jak ukazuje např. Janice Irvine [2002], boje o sexuální výchovu byly v USA důležité pro vzestup politické moci konzervativních katolíků a evangelikánských křesťanů. Liberální diskurz o sexualitě, který byl silný od 60. let, se ocitl v defenzivě a debaty o sexu opanovala konzervativní pravice [Herzog 2008]. Diskurzivní spojení dětství či mládí se sexualitou je v důsledku toho patologizováno a v sexuální výchově je prosazována abstinence [Levine 2002]. Konzervativci tak přecházejí od válečné strategie ke strategii hegemonizace diskurzu sexuální výchovy [Irvine 2002; Levine 2002; Herzog 2008].

Analytickým nástrojem ke zkoumání textů konzervativních odpůrců sexuální výchovy v současném Česku nám jsou interpretační repertoáry Margaret Wetherell [1992, 1998]. Wetherell definuje interpretační repertoáry coby „rozlišitelné shluky termínů, popisů a řečnických obrátů, které jsou často shromážděny kolem metafor nebo barvitých obrazů“ [Wetherell 1992: 90]. Interpretační repertoáry (IR) lze chápat jako systémy signifikace, jako jakési „stavební kameny, které slouží ke konstrukci verzí událostí, jednání či sociálních struktur“ [ibid.]. Skrze IR můžeme porozumět obsahu diskurzu a tomu, jak je tento obsah organizován. Wetherell upozorňuje, že pro IR je typická variabilita. V rámci IR existují totiž různé způsoby konstrukce událostí, procesů a skupin, jež jsou používány k dosahování různých efektů [Wetherell 1992: 101–102].

Pro pochopení způsobů, jimiž IR fungují v sociální realitě, je důležité uvědomit si, že jsou napojeny na relativně široce sdílené módy vnímání a zvýznamňování sociálních jevů a událostí. V tomto smyslu Wetherell navrhuje chápat IR jako klišé [Wetherell 1992: 102], respektive jako „kulturně povědomý a navyklý způsob argumentace, který se skládá z rozpoznatelných témat, ořelých výrazů a tropů“ [Wetherell 1998: 400]. Považujeme za produktivní chápat interpretační repertoáry jako odkazující na doxický charakter diskurzu. Koncept doxa rozvíjí Bourdieu [1992: 127–136], který – ve shodě s principy diskurzivní analýzy – argumentuje, že „sociální řád vděčí za svou trvalost skutečnosti, že uvaluje klasifikační schémata“, jež „produkuje formu rozpoznání a uznání (*recognition*) tohoto řádu“ [Bourdieu 1992: 127]. Doxa je v tomto smyslu nereflektovaná artikulace ustaveného řádu a jeho dodržování. Projevy orto-doxie lze identifikovat všude tam, kde se vynášejí zdravorozumové soudy, které jsou tím přijatelnější, oč méně explicitní legitimizace vyžadují. Doxický diskurz je diskurzem dominantním/ch; takový, který přináší univerzální pocit samozřejmosti a nezbytnosti, s jakou věci zkrátka musejí zůstat takové, jaké jsou, protože tak jsou správné a přirozené. Doxa se předvádí jako jazyk politicky neoznačený, charakteristická je pro něj rétorika nestrannosti, je centrován kolem symetrie, rovnováhy a zlatého středu. Podporován je étosem správnosti a slušnosti [srovnej Bourdieu 1992: 131–132]. Interpretační repertoáry jsou v tomto smyslu doxické, což implikuje jejich širokou srozumitelnost a užívání napříč danou společností.

V následujícím textu se zaměříme na interpretační repertoáry sexuality a genderu, resp. jejich variabilitu, tak jak se objevují v projevech konzervativních kritiků školní sexuální výchovy. Dále identifikujeme diskurzivní strategie, jimiž odpůrci sexu ve škole legitimizují svá stanoviska. Ve zmíněných analyzovaných textech jsme hledaly pravidelnosti, které formují promluvy sociálních konzervativců o sexuální výchově a sexu. V tomto článku nám jde o zachycení diskurzivní proměny, která se kolem „sexu ve škole“ udála. Proto k analyzovaným textům přistupujeme jako ke korpusu, který reprezentuje současný konzervativní diskurs o sexuální výchově v Česku, spíše než jako k prohlášením individuálních mluvčích či konkrétních skupinek. V tomto korpusu dat jsme identifikovaly pasáže, které *zdůvodňují* spíše, než jen popisují, konzervativní stanoviska ke

školní sexuální výchově.³ Interpretační repertoáry byly identifikovány na základě jejich zaměření [Seu 2010: 443]. Tedy identifikujeme IR sexuality, IR genderu a dále diskurzivní strategie morální paniky a empowermentu.

Interpretační repertoáry sexuality

Konzervativní kritikové sexuální výchovy mobilizují diskurz přírody a přirozenosti. Představují sexualitu jako vrozenou a univerzálně existující, napříč dějinami a prostorem. Sexualita je podle nich normální v tom smyslu, že se projevuje „zdeděnými pohlavními impulsy“ [Důvody 2010: 53], přičemž „normální sensuální prožitek souvisí se zachováním života“ [ibid.: 19]. Vyzývání přírody a přirozeného bylo nesčetněkrát identifikováno coby legitimizace odporu proti sociální změně [Lewontin et al. 1984; Haraway 1984; Hubbard 1990], a tak užití těchto argumentů ze strany konzervativců stěží překvapí [Lišková 2009].

Sexualita, jakkoli „přirozená“, je však podle konzervativního diskurzu dvojího druhu. Na jedné straně existuje „životadárná sexualita, která je naprosto závislá na něžném, monogamním, dlouhotrvajícím vztahu lásky mezi mužem a ženou“ [Důvody 2010: 50]. Na straně druhé je sexualita nízká, špinavá, která vede k pohlavním nemocem, a to jak fyzickým, tak (především) k těm psychickým. Interpretační repertoáry sexuality tak varíují na pomyslné škále mezi sexualitou špatnou, nežádoucí, nemocnou, deviantní, amorální a sexualitou dobrou, žádoucí, zdravou, normální, morální.

Interpretační repertoár nežádoucí sexuality reprezentují masturbace, promiskuita a homosexualita. Masturbace je pojímána jako významná deviace v normálním civilizovaném pohlavním vývoji. Kasuistika masturbující dívky, jak ji představují Důvody, vypadá takto:

„Z děvčete, které se naučí opakování klitorální sexuální hry pod vlivem úchylného člověka nebo sexuální výchovy v mateřské škole, může vyrůst nymfomanka. Život nymfomanky je život v troskách; k pohlavnímu aktu ji vede pouhé naléhavé necitové mechanické nutkání zopakovat svou ranou fixaci na klitorální sexuální hru. Za vhodného partnera považuje každého muže, který je ochoten se s ní spojit. Její touha po pohlavním vzrušení je jako alkoholikova touha po pití – nikdy nemá dost, nikdy není zcela spokojena a nemá ze styku žádný požitek. Nebude nikdy schopna zralého, životodárného pohlavního přizpůsobení, bez ohledu na to, zda se vdá a bude mít děti, nebo ne.“ [Důvody 2010: 23–24]⁴

³ Podobně svá data skrze interpretační repertoáry analyzují Reynolds, Wetherell a Taylor [2007].

⁴ *Důvody, proč neučit sexuální výchovu* jsou překladem materiálu pocházejícího ze Spojených států amerických. Navzdory běžně očekávané rozdílnosti mezi Evropou a USA, zvláště co se otázek sexu týče, se nezdá, že by čeští vydavatelé této brožury měli s rozdílností kontextů problémy. K otázce sexuální jinakosti Evropy a Ameriky se vrátíme v závěru textu.

Působení sexuální výchovy je diskurzivně stavěno na roveň aktivit sexuálního útočníka. První věta implikuje kauzalitu mezi masturbací a promiskuitou (jakkoli je logicky inkonzistentní kreslit kauzální linku mezi solitérním sexem a mnohostrannými sexuálními vztahy). Tato sexuální nevýlučnost způsobuje závislost – analogie s alkoholismem implikuje představu zkázy, již sexuální výchova-promiskuita-závislost přinášejí. Každopádně mnohost sexuálních partnerů znamená pro ženu nejen životní katastrofu, ale brání jí v sexuální naplnění (o terapeutických aspektech diskurzu proti sexuální výchově níže).

Výbor na obranu rodičovských práv (VORP) argumentuje následovně proti homosexualitě:

„Naprosto nesouhlasíme s tím, aby děti byly ve školách formovány ideologií, kdy různé pohlavní odchylky a nemoci jsou prezentovány jako varianty sexuálního chování. Nesouhlasíme, aby byly seznamovány na základní škole s perverzními sexuálními praktikami. Názory odborníků na tato témata jsou odlišné a stále se mění, zákony také. My, rodiče, se řídíme zdravým selským rozumem a staletím osvědčenou praxí, že sexualita patří do manželství, které je svazkem mezi mužem a ženou, a jen v tomto trvalém a láskyplném vztahu mohou vyrůstat fyzicky i psychicky vyrovnané děti. Sexuální život lidí, kteří se odchylují od této normy, není třeba propagovat, natož v základní škole.“ [VORP, Tisková zpráva: Důvody proč odmítáme státní sexuální výchovu ve škole, 15. 6. 2010]

Nežádoucí a deviantní sexualita je tak zcela explicitně veškerá sexualita, která se provozuje mimo manželství, chápáné jako výlučná privátní jednotka spojující muže a ženu, a která nemá prokreativní charakter. Jakkoli se v ukázce o masturbaci nabízí čistý repertoár nežádoucí sexuality, ukázkou o homosexualitě již prosvítá repertoár sexu žádoucího. Ten se zřetelněji uplatňuje v následující pasáži, která propojuje sex s city:

„Muži si zvláště váží čistých děvčat, a obvykle nemají úctu k děvčatům, která dostanou snadno. Zduchovnění sexuality vede k idealizaci určitého, „jedinečného člověka“ druhého pohlaví, což naplňuje život obou partnerů. V tomto případě tedy neplatí, že $1 + 1 = 2$, ale že půl + půl je jedna celá osoba. To je základ monogamní lásky, na kterém jsou postaveny rodiny v demokratické společnosti. Pokud nejsou během pohlavního styku uspokojeny citové potřeby a ten je omezen jen na fyzický zážitek, dochází k frustraci, která často vede k vážným depresím. Mnozí pohlavně aktivní mladí lidé hledají dnes uvolnění z těchto duševních depresí v perverzích, alkoholu, drogách a nezdědka sebevraždě.“ [Důvody 2010: 34–35].

Tragické konce, deprese, ponížení a smrt jsou výrazně přítomny, nicméně je naznačeno, jak se jim lze vyhnout. Důraz na citové naplnění skrze životní spojení s člověkem, jenž tvoří můj ideální protějšek, s kterým teprve jsem „komplet“ – to je diskurz romantické lásky. Pro sociologii ho objevil Anthony Giddens [1992]

a definoval jej jako formu intimního vztahu, jež se rozvíjela s postupující modernitou a stala se převládajícím typem vztahu ve 20. století. Pokud modernitu vnímáme jako transformaci veřejné sféry, která upevnila postavení mužů a z níž byly ženy vyloučeny, pak takové modernitě představuje romantická láska radikální výzvu. Skrze romantickou lásku se společnost proměňuje a v tomto smyslu jsou ženy „citovými revolucionářkami modernity“ [Giddens 1992: 130].

V diskurzu konzervativních kritiků sexuální výchovy vystupuje láska, která naplňuje charakteristiky lásky romantické. I zde je zdůrazňována komplementarita jinak neúplných polovin. I zde je zdůrazňováno spojení duší, které dominuje nad sexuálním zápallem. Konzervativní láska, podobně jako Giddensova romantická, není slučitelná s chůčem a přízemní sexualitou: ten druhý je idealizován. Pro konzervativce, stejně jako je tomu u Giddense, je láska celoživotním projektem.

Giddensova představa romantické lásky coby nástroje emancipace žen však byla kritizována feministickými autorkami pro odhlášení od přetrvávajících genderových nerovností v rámci partnerských vztahů [Jamieson 1999] či pro přehlížení zásadní důležitosti nerovného ekonomického uspořádání společnosti, jež ženy znevýhodňuje a které zůstává případnými proměnami intimních vztahů nepoznamenáno [Evans 2003].⁵ My upozorňujeme, že diskurz romantické lásky slouží navýsost konzervativním účelům, konkrétně legitimizuje repertoár žádoucí a zdravé sexuality. Zřetelně to ukazuje následující pasáž, která kritizuje negativistické pojetí sexuální výchovy ve škole:

„Potíž je v tom, že doporučení ministerstva školství a navrhované učební materiály z poloviny roku 2010 více než kdy dříve vytrhují sex z kontextu vztahů a z kontextu rodiny. Poukazují spíše na všechna možná rizika, od rozpadu rodiny přes nemoci a různé deviace až po násilí ohrožující život dítěte. Místo aby bylo malé, bezbranné dítě společností a rodinou účinně chráněno, uvádíme ho ve zmatek a hrůzu ze života, a to již ve velmi útlém věku. Už se v nich nedočteme o vzájemné lásce rodičů, o jejich společné lásce k dětem, ani o tom, že když dítě takovou lásku má, roste z něho zdravý, sebevědomý a zodpovědný člověk. Člověk, který ví, že ze sexuálního styku se může narodit dokonce !!! i nový jedinec, a ten by chtěl být nejmíň tak šťastný a milovaný, jako jsou doposud alespoň někteří z nás.“ [http://fatym.com/]

Tato ukázka představuje interpretační repertoár dobré, zdravé, žádoucí sexuality. Ten kopíruje mainstreamový náhled na to, co sex je a má být – vztahově ukotvený, usazený v láskyplných emocích, rámovaný rodinou. Je to právě cituplná domestikovaná sexualita, která napojuje sexualitu v pojetí konzervativních kritiků sexuální výchovy na commonsensuální chápání, čímž činí tento diskurz přijatelným pro širokou veřejnost a legitimizuje odmítnutí či okleštění otevřené sexuální výchovy v českých školách.

⁵ Analýza romantické lásky v diskurzu české sexuologie a psychoterapie viz Lišková [2011].

Interpretační repertoár genderu

S pojetím sexuality souvisí i chápání genderu. Interpretační repertoár genderu, který představují konzervativní kritikové sexuální výchovy, se vyznačuje binaritou, esenciálností a komplementaritou. Ženy jsou podle nich vybaveny přirozenými, typicky ženskými vlastnostmi, jako jsou intuice, duchovnost, empatie a senzitivita. Tyto charakteristiky jsou „vrozené a představují věčné ženské jádro“ [Důvody 2010: 61]. Muži jsou objektivní, průbojní a ovládají své životní prostředí. Muž užívá svých charakteristik „ke zvládnutí problémů“ [ibid.: 83], zatímco žena se připravuje na svůj zásadní úkol, totiž reprodukci. Text však výslovně odmítá hierarchii mezi mužskými a ženskými vlastnostmi – přirozená ženskost a mužskost jsou explicitně prezentovány jako komplementární.

V pojetí VORPu se však komplementarita neslučuje s genderovou rovností:

„Publikace MŠMT nerespektují přirozené rozdíly mezi mužem a ženou, kteří se ve vztahu navzájem doplňují. Nezmiňují se o jejich odlišném vnímání sexuality, nenahraditelnosti matky v prvních letech života dítěte, rozdílnosti mateřské a otcovské role, jak nás učí staleté zkušenosti. Kapitola o genderu naopak vnáší do školy ničím neprokázaný názor o stejnosti a zaměnitelnosti obou rolí, který může vytvořit u dítěte zmatek. Nechceme, aby naše děti byly vystaveny působení této módní ideologie.“ [VORP, Tisková zpráva: Důvody proč odmítáme státní sexuální výchovu ve škole, 15. 6. 2010]

VORP zde posouvá strukturu významu [Potter 1996], a to když využívá přeznačení rovnosti na stejnost. Genderová rovnost dle nich neznamená rovnost mezi ženami a muži, ale požadavek na stejnost mužů a žen. VORP se vymezuje vůči zestejnění, nicméně v jejich pojetí různorodost může nabývat pouze a jediné dvou variant.

Genderová diference je analogická diferenci sexuální. Muž je na sex připraven dříve, je agresivní. Ženský sexuální život je omezenější, a to z důvodů biologických a psychologických. Dívka si má odříkat ve jménu svého reprodukčního úkolu: „Vývoj pravého ženství (největšího daru lidstvu) vyžaduje nerušené dospívání a pohlavní zralost.“ [Důvody 2010: 41]. Slovo „nerušené“ tu značí prostě sexu, a to jak promluv o něm v rámci formální školní výuky, tak především jeho praktikování. „Ne(na)rušenost“ sexuální praxí má své jméno: panenství.

„Před současnou ‚sexuální revolucí‘ se 5000leté vysoké hodnocení panenství stalo tak evidentním a tak hluboce se vrylo do lidské psychiky, že by bylo pro muže nebo ženu těžké vymyslet vysvětlení, proč by měl muž chtít, aby si jeho snoubenka nepřinášela do manželství vzpomínky na pohlavní styk s jiným mužem. Psychoanalýza ukazuje, že první muž, který má s dívkou nebo ženou pohlavní styk, zanechá v ní trvalý dojem, který už nikdy nebude k dispozici jinému muži.“ [Důvody 2010: 58]

Panenství je úhelným kamenem kultury, která je definována monogamním manželstvím a tvořena kolem něj, a jako další totemické aspekty kultury je nadáno i jistou magií. Žena je od přírody nadána jistou kvalitou, kterou odevzdá muži, a to pouze jedenkrát. Toto prvotní odevzdání se jí poznačí na celý život, a pokud její první sexuální partner není jejím manželem, její budoucí manželský sex bude narušen pochybnostmi a pocity viny. Žena má být zdrženlivá a k dispozici jedinému muži, na čemž závisí její vyrovnanost. Muž má být exkluzivním vlastníkem ženiny sexuality, kterou on formuje skrze první styk, na čemž závisí jeho sebejistota. Mužská sexualita v kontextu panictví diskutována není. Tato asymetrie se propojuje s komplementaritou genderového uspořádání.

Součástí „pravého ženství“, jež si vyžaduje ono dlouhé nerušené období zrání, mají být předpubertální dívčí přátelství, v nichž se sdílejí tajemství, ke kterým kluci nemají přístup. Tento „přirozený“ vývoj ženské osobnosti může být nevratně narušen sexuální výchovou. Ovšem ani holčičí kamarádství nejsou bez rizika:

„Výlučná přátelství dospívajících dívek, bez kontaktu s chlapci, mají tendenci vést dívky k ‚homosexuálním‘ pocitům. Erotické impulzy se pak postupně mění v homosexuální jednání. Nemůže se rozvinout heterosexuální přizpůsobivost a nevyvinutá dospívající žena zůstane vázána na homosexuální spojení.“ [Důvody 2010: 64]

Žena je tedy v neustálém ohrožení a ať udělá krok kterýmkoli směrem, pohybuje se v minovém poli. Buď naváže vztahy s chlapci a nechá se sexuálně zkorumpovat, což ji uvrhne do celoživotního neštěstí, nebo se upne na přátelství s jinými ženami, které se zvrhne v homosexualitu. Ani v jednom případě žena nedosáhne „pravého, zralého“ ženství. Autentické ženství je ohroženo ještě jedním nebezpečím. Pokud je dívka „proti svým přirozeným zábránám svedena“ sexuální výchovou k sexu, výsledek je, že „její ženské emoce vysychají, stávají se sterilními, a mezi ní a jejím vnitřním ženstvím a mateřskými city vzniká celoživotní konflikt. Tak se rodí dnešní extrémní feministické aktivistky“ [Důvody 2010: 34]. Tímto způsobem jsou dívky vedeny k tomu, aby se orientovaly především na vztah s jedním mužem (manželem a otcem společných dětí) a nevytvářely příliš silné koalice jinde. Právě ženská izolovanost v soukromí je pro zachování *statu quo* výhodná, udržuje ženy v soukromí, oslabuje zdroje, které by bylo možno mobilizovat v případě potřeby, ať už v politické angažovanosti ve veřejné sféře, nebo v konfliktech v oblasti soukromé.

Ženy jsou dozorovány způsobem, který se ani v náznaku nevztahuje na muže. Jsou to opět především dívky, které jsou disciplinovány rozdělením na čisté a nečisté. Jsou to především ony, které se mohou sexuální aktivitou „ušpinit“, a především ony jsou zodpovědné za dodržování předmanželské čistoty, tedy zachování panenství. Dichotomie čisté a nečisté je archetypálně spojena s ženským tělem a v mnoha náboženstvích, mezi něž patří i křesťanství, představuje mechanismus, pomocí kterého jsou ženy udržovány na jasně definovaných pozicích. Symbolické zdůrazňování ženské tělesnosti a její neustálé ohrožení nečis-

touto vytěsňuje ženy do iracionální, temné sféry. Kromě toho je staví do pozice objektu, jehož čistota bude dle daných kritérií posuzována jinými, přičemž výsledek tohoto soudu je určující pro jejich celkovou společenskou pozici. Objektifikovaná tělesnost hraje tedy v případě dívek na rozdíl od chlapců zásadní roli, dívky jsou v roli posuzovaných a chlapci v roli jejich posuzovatelů.

Z logiky binárního uspořádání vyplývá, že „nižší“ prvek musí být hlídán a disciplinován, protože bez dohledu by se vymkl kontrole. Zároveň se ozřejmuje, že tuhá kontrola v sobě skrývá pasti, jež brání ženám, příslušnicím „nižšího“ genderu, aby se ze své ponížené pozice vysvobodily. V logice konzervativních kritiků sexuální výchovy nemá žena dobrou volbu, a vůbec nejhorším rozhodnutím je aktivní emancipační úsilí.

Jakkoli diskurz konzervativních kritiků sexuální výchovy zdůrazňuje komplementaritu (a nehierarchičnost) obou pohlaví, výše uvedené výroky naznačují, že jedno je tu pro druhé více než druhé pro první, tedy jedno (nikoli náhodou to ženské) je v pozici přizpůsobujícího se, definovaného, odevzdávajícího se, zatímco druhé (mužské) je v pozici toho, kterému se přizpůsobuje, které definuje a kterému se odevzdává. Muž (první sexuální partner) se otiskuje do ženy, tedy definuje ji. První sexuální partnerka pro muže tuto moc nemá. Žena, která masturbuje, nebude schopna „životadárného přizpůsobení“, neboť si rozvine méně hodnotnou reflexivní klitoridální rozkoš na úkor zralé vaginální [feministická kritika nadřazování vaginálního orgasmu – Koedt 1970]. Ženě/dívce je také věnováno disproporčně více pozornosti, její sexualita, tělo, ale i chování na první pohled se sexualitou nesouvisející (dívčí přátelství) je podrobeno dohledu a disciplinaci.

Interpretační repertoár genderu se soustředí na jinakost a komplementaritu mužů a žen, která má hierarchický charakter a jež nese manželství, kolem něhož je organizována kultura a které zprostředkovává reprodukci – jak reprodukci biologickou, tak reprodukci genderových a sexuálních pořádků.

Morální panika jako diskurzivní strategie

Konzervativní odpůrci sexuální výchovy zastávají názor, že sexuální výchova by neměla mít místo v povinné školní výuce. Argumentují především odkazy na morálku, normy a řád. Diskurzivní strategií mobilizující konzervativce proti sexuální výchově je morální panika varující jednak před devastujícími následky sexuální výchovy na děti a jejich psychosociální vývoj, jednak před jejím zhoubným působením na celou společnost. Školní promluvy o sexu jsou identifikovány jako faktor kauzálně způsobující sociální problémy a jevy, které jsou za problémy označeny, jako delikvence mladistvých, rozpad rodiny, potraty, eutanázie.

„Četné případy gangsterství, prostituce a kriminality u 10–12letých pramení z násilného přerušování normálního pohlavního vývoje před pubertou a školní sexuální výchovou a předčasně probuzeným zájmem o pohlavní styk.“ [Důvody 2010: 84]

Sexualita je líčena coby záležitost výhradně intimní. Pokud je intimita narušena, byť jen promluvou o sexu, může dojít k narušení vývoje jedince s nenapravitelnými následky, jež dotyčná osoba ponese celý život. Sexuální výchova v očích odpůrců vypadá jako výuka toho, „jak si najít sexuálního partnera ochotného ke všemu (jak se pářit jakýmkoliv způsobem); jak překonat vrozené mentální bariéry proti perverznostem; jak spoléhat na antikoncepci a potraty; a jak provozovat všechny možné druhy pohlavní aktivity bez pocitu provinění... to jsou jasné rysy pasáků a prostitutek“ [Důvody 2010: 88]. Podobně český VORP vedl svou kampaň pod heslem „Opravdu chcete, aby se vaše děti učily na základní škole souložit bez zábran a výčitek s kýmkoli, kdekoli a jakkoli?“

Morální panika se netýká jen jednotlivých sociálně patologických jevů přičítaných na vrub sexuální výchově. Při snaze o její zákaz nejde o nic méně než o „zastavení úpadku západní civilizace (...) postavené na rodinách, které se skládají z jednotlivců žijících podle svědomí (a ne barbarů žijících jen podle instinktů)“ [Důvody 2010: 49–50]. Kontrapunktem k devastaci, již způsobuje sexuální výchova, má být židovsko-křesťanská sexuální morálka, která „podporuje zápas o existenci; udržuje civilizovaný život; je v souladu se všemi uznávanými náboženstvími“ [ibid.: 88]. Jelikož morálka vzešlá pouze ze dvou náboženství může stěží konvenovat všem náboženstvím bez rozdílu, dává výraz „uznávaný“ tušit, která „všechna“ náboženství jsou hodna respektu, a která respektována být nemusejí.

V tomto bodě nacházejí odpůrci sexuální výchovy styčnou plochu s iniciativami nacionálně orientované pravice, jejichž politický program stojí na představě ohrožení „naší civilizace“. Zastánci sexuální výchovy jsou stavěni do role vnitřního nepřítel, který odklonem od hodnot a tradic „naší křesťanské společnosti“ přispěje k jejímu pádu. Není proto divu, že výrazného uznání se aktivitám VORPu dostalo od nacionalisticky orientovaného sdružení Akce D.O.S.T., která si jako cíl své činnosti vytkla podporu občanských práv a svobod i tradičních hodnot české kultury a státnosti. Akce D.O.S.T. uspořádala 1. září 2010 na podporu VORPu demonstraci, na které zazněla zdravice prezidentského vicekancléře Petra Hájka, který si stěžoval na nízký mediální zájem a prohlásil, že většímu zájmu by se zúčastnění těšili, pokud by to byli „veselí homosexuálové nebo rozzlobené sufražetky, levicoví radikálové, takřečení antifašisté, nebo alespoň kapličtí knihovníci, otvírači hrobů německých obětí české zvůle či věrozvěstové eurounionistického ráje pod berlínsko-bruselským protektorátem. Prostě pokroková elita národa!“ (<http://www.akce-dost.cz/>)

V Hájkově projevu můžeme identifikovat další zdroj nacionalisty pociťovaného ohrožení. To nepřichází jen z „necivilizovaného“ či „nábožensky odlišného“ Východu, ale také z „autoritářského“ Západu, tj. od nadnárodních politických struktur, které omezují národní suverenitu. Právě od Evropského soudu vyšlo rozhodnutí, že dítě má právo na informace v oblasti sexuality, a to i v případě, že samo pochází z ultrakonzervativní náboženské rodiny. Evropská unie je odpůrci sexuální výchovy vnímána jakožto instituce omezující práva rodičů, popřípa-

dě jako původce eroze tradičních hodnot. Nacionální ultrapravicové občanské sdružení Akce D.O.S.T. tak vytvořilo funkční symbiózu s VORPem.⁶

Mezi výpověďmi odpůrců povinné sexuální výchovy lze nalézt i sofistikované konstrukce, které upozorňují na to, že je třeba chránit naši civilizaci právě proto, aby se určitým skupinám, jako jsou např. homosexuálové, dostalo určitých základních práv. Roman Joch, poradce premiéra Petra Nečase a manžel jedné z čelných představitelk VORPu Jany Jochové Trlicové, v rozhovoru pro týdeník *Respekt* uvedl: „Kdybych já byl homosexuál, tak bych si především uvědomil – a jako heterosexuál si to uvědomuji –, že žiji ve společnosti, která mou lidskou svobodu a důstojnost chrání dobře, dokonale. Nejsem persekvován, a proto bych si měl takové společnosti vážit a považovat ji za unikátní. Čeho bych se ale bál dlouhodobě, je, že by se tu mohli vytratit k moci (sic!) lidé, kteří nezastávají tyto liberální názory.“ (<http://respekt.ihned.cz/>) Naznačil tedy, že na obranu „našich“ tradičních hodnot by se měly stavět právě tyto skupiny, které však titíž konzervativci zatracují pro „životní styl“ v rozporu s tradičními hodnotami.

Jochův argument je pozoruhodný v kontextu nedávných feministických debat o postsekularismu v Evropě. Rosi Braidotti [2008] si všímá, že v Evropě, kterou jsme zvyklí vnímat jako sekulární kontinent, se postupně proměňuje motivace k jednání ve veřejném prostoru a (znovu) získává charakter zbožnosti a spirituality. Veřejná sféra přestává být výhradně sekulární. Co je ještě důležitější, je skutečnost, že v Evropě, fundamentálně formované osvícenstvím, přestává dělicí linie mezi kritickým myšlením a dogmatismem kopírovat linii mezi sekularismem a náboženstvím. Podobně argumentuje Judith Butler [2008], která tvrdí, že normativní sekularismus riskuje, že se stane oporou antiislámské xenofobie. V posledních měsících skutečně ultranacionalistické strany napříč Evropou výrazně bodují ve volbách a hlasy voličů získávají nikoli na primitivním hesle „cizí pryč“, ale prostřednictvím sofistikovanější rétoriky o ochraně „našich“ západních svobod a tradičně znevýhodněných segmentů populace, jakými jsou například ženy. Z podobných pozic Joch pléduje za práva homosexuálů. Ovšem s tím rozdílem, že se neodvolává na osvícensky sekulární Evropu, ale na křesťanskou tradici. Jakkoli lze propagovat xenofobii z čistě sekulárních pozic, jak ukazují Butler a Braidotti, tak lze xenofobně argumentovat z pozice tradičně hegemonního náboženství. V případě současné České republiky se zdá, že je to právě prolínání a (znovu)sbližování majoritní náboženské doktríny se státní politikou, které vytváří amalgám netolerance a porušování práv.

Pozoruhodným textem, ve kterém lze dobře sledovat tyto diskurzivní strategie VORPu, je dokument „Pročištění RVP sporná témata“, který přichystal VORP v září 2011 pro veřejnou diskuzi ke změnám RVP. Tuto diskuzi inicioval Výzkumný ústav pedagogický na podnět z MŠMT. Už samotný název dokumen-

⁶ VORP na oplátku vyjádřil podporu rozhodnutí ministra školství Dobeše dosadit do funkce svého náměstka Ladislava Bátoru, předsedu Akce D.O.S.T. a bývalého lídra kandidátky neonacistickým postojům blízké Národní strany, jenž je znám také svými výpady proti homosexuálům.

tu je signifikantní. K hlavním požadavkům vzneseným v tomto dokumentu patří vyškrtávání určitých slov, slovních spojení a především s nimi spojených agend. Kromě vyškrtávání slov spjatých přímo se sexualitou, jako je slovo *intimní* nebo sousloví *sexuální zneužívání*, navrhl VORP vyškrtnout termíny jako *rovné postavení mužů a žen* nebo *prevence rasistických, xenofobních a extremistických postojů*.

„Svůj požadavek zdůvodňuje následovně: Žáci se mají učit slušnému chování ke všem lidem, bez ohledu na to, kým tito lidé jsou. Různé antidiskriminační aktivity (zde genderová) pouze vnášejí pochybnosti o skutečné rovnoprávnosti lidí z označené skupiny (zde ženy). (...) Výchova k toleranci a respektování lidských práv JE prevencí rasistických, xenofobních a extremistických postojů. Zdůrazňováním negativních postojů lze dosáhnout pouze jejich akceptací žáky jako symbolu vzpoury v pubertě.“ [VORP, Pročištění RVP sporná témata]

VORP nezdůvodňuje vyškrtnutí rovných příležitostí mužů a žen či prevence xenofobie explicitním odmítnutím této agendy, ale tvrdí, že jejich zahrnutí by vlastně paradoxně způsobilo minulé cíle. Sám sebe tak staví do role obhájce těchto agend, ba co více, ochránce všeobecnějších principů rovnosti a tolerance, které by mohly být podryty tím, že některé skupiny budou v RVP zmíněny a jiné ne, proto navrhuje jejich odstranění, tedy očištění od nich.

Ochránit naši civilizaci i dobrý psychosociální rozvoj a zdraví dětí a mládeže chtějí odpůrci sexuální výchovy příklonem k tradici. Tradice je označována jako to, co je prověřené, stabilní, a proto dobré. To, co je nové, neověřené, netradiční, je zhoubné a amorální. Podezřelé jsou především proměny, jichž sexuální chování doznalo za posledních několik desetiletí, jak jsme viděli ve výše uvedeném stanovisku VORPu k homosexualitě. Podobně referují o tématu i Důvody: „tisíce let vyzkoušených a ověřených životodárných standardů a hodnot nelze NIKDY zlepšit názory a chováním popularizovanými jednou či dvěma generacemi.“ [Důvody 2010: 67; zvýraznění v originále] Lidé si nemohou sami určovat, co je správné a nesprávné, jde-li o sex, a rozhodně se nemají „spoléhat na sexuální propagandu homosexuálních aktivistů“ [ibid.: 38], jíž se jim dostává prostřednictvím školní sexuální výchovy. Tradice je jeden z nejproměnlivějších fenoménů současnosti. Je to idealizovaná představa o minulosti, která je využívána k udržování *statu quo*, k legitimizaci nerovností a nespravedlností. Velmi dobře se hodí i k posilování autoritářských politických tendencí, neboť šíření pocitu ohrožení přispívá k růstu potřeby ochrany před vším jiným a neznámým.

Diverzita je naopak něčím, co dle konzervativců tradici odporuje, a je proto třeba se jí vyvarovat. Rozmanitost praktik je, jak jsme viděli výše, spojována s perverzí. Nezůstává však u vymezení se vůči určitým praktikám, netolerovatelná je i rozmanitost názorů. VORP deklaruje, že:

„Výbor na obranu rodičovských práv (obnoven v červnu 2010) bojuje od svého vzniku proti povinnému vyučování takových předmětů a témat, v nichž není všeobecná

společenská shoda názorů. Sexuální chování člověka k takovým tématům nepochybně patří. Proto také VORP odmítl vnucování tzv. „otevřené sexuální výchovy“ povinně do škol, protože tento směr popírá morální hodnoty uznávané podstatnou částí naší společnosti. Zároveň však rodičům nezakazuje, aby se jejich děti zúčastnily jakéhokoliv nepovinného předmětu, pokud je pro ně rodiče dobrovolně vyberou.“ [VORP, Tisková zpráva: Svoboda názorů a volitelnost proti vnucování, 3. 10. 2010]

„Požadujeme, aby se ve veřejných školách učily povinně a jednotně jen předměty a témata, kde je všeobecná společenská shoda názorů. Vše ostatní ať je vyučováno pouze volitelně na základě souhlasu rodičů, kteří musí být předem seznámení s obsahem a metodami výuky.“ [VORP, Tisková zpráva: Svoboda názorů a volitelnost, 8. 9. 2010]

Je to právě sexuální výchova, která ve studujících vzbouzí „nežádoucí přehnanou toleranci, (jež) ničí přirozené mentální obranné mechanismy, které vedou k udržování odstupů od pervertů z obavy před vlastním znečištěním. Výsledkem je, že jsou studenti bezbranní“ [Důvody 2010: 40]. Přirozená heterosexuality se tu snoubí s přirozenou netolerancí, která má zůstat školou netknuta. Homosexuálové si tedy mají vážít kultury, která je neperzekuuje smrtí či vězněním, a na jejím zachování se mají podílet tím, že se nechají nazývat perverty a stanou se neviditelnými. Netolerance vůči nim je vnímána jako potřebná a funkční, neboť zabraňuje korozi hodnot naší společnosti.

VORP vyžaduje ve škole jednotu myšlení. Prezenci rozdílných názorů, hodnot či přístupů, než které by zastávali rodiče školou povinných dětí, považuje za nemístné vměšování do rodičovských práv a za útok proti jejich vlastním hodnotám. Tento požadavek ve své podstatě znamená umenšování rozmanitosti ve veřejném prostoru. Diverzita je pro VORP akceptovatelná pouze pokud není vidět a lze se jí vyhnout. VORPu nejde o zahrnutí jejich vlastního názoru, tedy o názorovou pluralitu, ale prosazuje umlčení názorů jiných, tedy názorovou totalitu. Toho se snaží dosáhnout právě vytlačení odlišných názorů z veřejného prostoru do soukromí. Instituce školy je pro tuto snahu vhodná, neboť je dobře uchopitelná skrze její státní správu (na rozdíl např. od médií). Škola má tedy prezentovat jednotu a jednoznačný názor (na sexualitu, ale i všechno ostatní), diverzita může přijít až po vyučování jako koníček pro volný čas.

V tomto smyslu je přístup VORPu v souladu s neoliberálními tendencemi privatizace veřejného prostoru. Umenšuje se smysl pro společné, v němž by mělo být v demokratické společnosti místo a respekt pro různé názorové skupiny. Instituce důležité pro moderní stát, jako je právě škola, mají přispívat k schopnosti soužití a respektu lidí různých názorů. VORP tímto svým požadavkem na odstranění témat, která nelze vyložit jednotně a jednoznačně, zpochybňuje samu roli školy v demokratické společnosti a požaduje názorovou privatizaci – děti nesmí být konfrontovány s názory, které nezastávají jejich rodiče. V tomto svém

nároku se přitom hájí nárokem na demokraticky uznávané svobody, jako je svoboda názorů a náboženská svoboda.⁷

„Rodiče sdružení ve VORP nechtějí v žádném případě zatajovat dětem informace o sexualitě, proto se nás také netýká hrozba Listinou základních práv a svobod pro upírání práva na informace. Poučení o sexuální chování nejsou totiž neutrálními informacemi, ale vždy patří do morálního rámce, který se může u rodičů i tvůrců příručky zásadně lišit. Jsou to rodiče, kteří nesou za chování svých dětí zodpovědnost a mají také právo vychovávat děti podle svého přesvědčení, jak potvrzují základní právní dokumenty, např. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, čl. 18, odst. 4.: „Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují respektovat svobodu rodičů (...) zajistit náboženskou a morální výchovu svých dětí podle vlastního přesvědčení rodičů.“ [VORP, Odpověď Výboru na obranu rodičovských práv na stanovisko MŠMT, 21. 7. 2010]

Je signifikantní, že konzervativní diskurz zdůrazňuje požadavek svobod, nikoli lidských práv. Naopak označení lidskoprávní je v diskurzu VORPu a především D.O.S.T.u využíváno jako pejorativní označení. Svobodu totiž konzervativci chápou v negativním duchu jako svobodu od něčeho, konkrétně od vměšování státu do prostoru jednotlivců a rodin. Lidská práva naopak vyžadují garanci ze strany státu či dokonce nadstátní entity.

Požadavky konzervativců na odstranění sexuální výchovy ze školních osnov jsou legitimizovány morální panikou, jejíž strategií je dát do přímé souvislosti předpokládaný úpadek mravů a civilizace jako takové s nějakým konkrétním jevem označeným jako negativní a kauzálně všechna zla způsobující. Tímto nežádoucím jevem je v diskurzu českých konzervativců sexuální výchova.

Empowerment jako nová diskurzivní strategie konzervativců

Ačkoli je odstrašování převládající diskurzivní strategií odpůrců sexuální výchovy, v textech se vyskytuje i jeho pomyslný protipól, totiž *empowerment*, posílení. V analyzovaných textech se objevuje především v podobě jakéhosi negativního empowermentu, tedy diskurzu předkládajícího konkrétní žádaný jev, jehož dosažení stojí v cestě záporné projevy způsobené sexuální výchovou. Jedním způsobem empowermentu, který odpůrci sexu ve škole nabízejí, je akcentace citů, jež by měly doprovázet sexuální vztah. „Citová složka je stejně důležitá jako fyzická, ne-li důležitější. (...) V případě, že potřeba citu je oslabena, a vše, co zůstává, je

⁷ Pádnějšího účinku svých požadavků se VORP snaží dosáhnout tím, že se prezentuje jako nenáboženské sdružení, které mluví za všechny rodiče. „Výbor na ochranu rodičovských práv (VORP) není organizací katolickou ani křesťanskou. Je sdružením rodičů, kteří hájí své právo a povinnost dohlížet na obsah a metody výuky svých dětí ve školách.“ [VORP, Dopis redakci *Katolického týdeníku*]

fyzický zážitek, ztrácí pohlavní styk na významu a život se vyprazdňuje.“ [Důvody 2010: 14] V tomto případě je explicitně vyjádřen negativní jev, totiž „pocitové vyprázdnění“, jemuž je možno předejít, jak text implicitně naznačuje, primátem citů v intimních vztazích. Tyto aspekty negativního empowermentu rezonují s interpretačním repertoárem žádoucí a zdravé sexuality, tedy takové, která se odehrává exkluzivně v manželství.

Monogamní párová sexualita, tolik zdůrazňovaná konzervativci, má hned několik předpokládaných dopadů, z nichž jeden rezonuje s feministickými snahami – totiž důraz na respekt k ženám. „Tělesně milovat ženu a nerespektovat či neoceňovat její vnitřní citovou podstatu znamená jednat s ní jako s ochočeným tupým zvířetem,“ píše se v Důvodech [2010: 91]. Feministické hnutí se před půlstoletím znovu ustavovalo kolem respektu k ženské polovině lidstva a nemalou roli v ženském úsilí o emancipaci sehrál i důraz na sexuální svébytnost žen. A je to právě respekt k ženám v oblasti sexu, na něž se odvolávají konzervativci ve snaze odmítnout sexuální výchovu a privatizovat sex jako takový. V konzervativním diskurzu, jenž se – jak jsme viděli – vyznačuje morální panikou, překvapivě zaznívá akcent na respekt k ženám propojený s terapeutickou zásadou citového naplnění.

Povšimněme si, že konzervativní diskurz vyzývající lásku, již lze označit za romantickou, se na rozdíl od Giddensova konceptu vyznačuje důrazem na čistotu. Ta znamená jednoduše naprostou sexuální abstinenci před manželstvím a bezvýhradnou věrnost v něm. S akcentováním čistoty souvisí i další strategie negativního empowermentu, kterou je důraz na tzv. „psychické pohlavní nemoci“, tedy újmu, již sex působí, v podobě nízkého sebehodnocení a sebeúcty. Tyto negativní jevy opět hrozí (pouze) děvčatům. Sexuálně aktivní dívky se účastní „sexuálních urážek sebe samých“ [Důvody 2010: 89], volná láska jim přivodí zničující „pověst lehké ženy“ [ibid.: 90].

„Přesvědčeny učením dnešní školní sexuální výchovy nechají se dnes mnohé dospívající dívky zneužívat chlapci jako ‚nádoby na sperma‘. Některá z těchto děvčat litují svého sebeponižujícího chování, ale přesto se dále dopouštějí pohlavních přestupků proti sobě samým jako určitého druhu sebetrestání. Některé jiné dívky naprosto odmítnou sexuální požadavky, které na ně dnešní společenské zvyky kladou, a vrátí se ke svým rodinám. Bohužel jsou tyto dívky sexuálními pedagogy často označeny jako ‚nezralé‘ a ‚závislé na rodině‘. Takové dívky se však s největší pravděpodobností rozvinou ve zralé, milující manželky a výborné matky s podivuhodnou schopností vytvářet domov; tj. podle mužsky orientovaných feministek – monstra.“ [Důvody 2010: 67]

Diskurzivní strategie negativního empowermentu identifikuje dvě možné polohy ženství: padlá žena či děvka a proti ní panna a manželka. Toto dělení ženství na dobré a špatné a jeho disciplinační potenciál doložila celá řada feministických autorek již během tzv. druhé vlny feminismu [Koedt 1973; Snitow et

al. 1983; Vance 1984]. Binární pojetí ženství slouží k reprodukci *statu quo*, v němž je hlavní úlohou ženy fyzická reprodukce a péče o rodinu. Privatizace žen coby manželek a matek vede k další reglementaci podob ženství. Správné ženství, tak jak je artikuluje negativní empowerment, vylučuje realizaci žen v jakýchkoli oblastech, které se bezprostředně netýkají rodiny. Ženské aspirace mají směřovat výhradně k heteronormativnímu vztahu:

„Některé dorůstající dívky, například, rozvinou na obranu svůj intelektualismus. Pokud se děvče nenarodilo s nadbytkem intelektu, živí se intelektualismus citovým životem ženskosti a zbavuje takovouto intelektuálku bohatého hřejivého ženství. (...) Sport, hra, intelektuální snahy apod. však nejsou dostačujícími náhražkami za blízký, laskavý, družný vztah s osobou opačného pohlaví.“ [Důvody 2010: 68]

Diskurzivně jsou předkládány dva způsoby, jimiž se dívky mohou bránit nebezpečím spočívajícím v „psychických pohlavních nemocích“. Jedním z nich je obrat dovnitř, tedy návrat k rodině, jenž v době dospívání znamená rodinu výchozí (a tedy dívčino setrvávání doma) a v dospělosti rodinu manželskou, kterou samy úspěšně založí (a tedy ženino setrvávání doma). Druhý způsob dívčí obrany může spočívat v obrácení se navenek, tedy v soustředění se na studium, sport, práci, kariéru či politické angažmá. Tato možnost je však podřadná ve srovnání s manželstvím a rodinou, a může je dokonce ohrozit až znemožnit. Diskurzivní strategie negativního empowermentu neargumentuje, jak jsme u konzervativních diskurzů zvyklí, hříchem či povinností ženy splnit svou předepsanou roli, avšak jejím vlastním dobrem.

Stejně jako v případě morální paniky, tak i co se týče empowermentu operují konzervativci na úrovni individuální i celospolečenské a nabízejí kromě individuálních benefitů také výhody celospolečenské, spočívající v „zastavení úpadku západní civilizace, působeného znevažováním lidské sexuality“ [ibid.: 49]. Navrhovaným řešením jsou abstinенční programy. Takzvané „Č a Z“ programy, tedy programy čistoty a zdrženlivosti, ovšem strategicky nepoužívají slovo panenství, které by mohlo mladé odrazovat svým puritánstvím a staromódností. „Č a Z“ programy učí mládež „prostě říct NE“, čímž „povzbuzují zmatenou mládež“, aby se zdržela sexuální aktivity.

„Neprovdaným těhotným, pohlavně promiskuitním nebo pohlavně deprimovaným studentkám se dostává od nových ‚Č a Z‘ učitelů laskavého, starostlivého poradenství. Poradenství spočívá hlavně v poučování studentů o zhoubnosti přesvědčení, že je pohlavní aktivita normální a nutná k tomu, aby byl člověk přijímán ve společnosti mladých lidí. [Důvody 2010: 54]

Negativní empowerment se i v případě abstinенčních programů vyznačuje terapeutickými akcenty na sebezpřijetí. Navíc využívá feministických diskurzivních strategií, když své adresáty označuje za menšinu, která by měla být posí-

lena v odporu proti normě (zde chápané jako sexuální promiskuita mládeže). Podobně adoptují konzervativci původně feministické heslo „prostě řekni ne“, které mělo umocnit ženskou kontrolu nad vlastním tělem a zabránit znásilnění [k feministické kritice strategie „just say no“ viz Kitzinger, Frith 1999]. I akcent na čistotu se vyznačuje aspektem, který jinak patří do feministického diskurzu. Zdrženlivost totiž „vede mládež k úctě k druhému pohlaví“ [Důvody 2010: 34]. Opět požadavek, který známe z feministického repertoáru, se objevuje jako diskurzivní strategie konzervativců. Konečně i způsob provádění „Č a Z“ kampaní odkazuje ke grassroots přístupům zdomácněným ve feminismu: za nejspěšnější jsou označovány ty „Č a Z“ programy, které vedou studující sami.⁸

Závěry: Osobní je politické

Jakkoli panuje představa o tom, že sexualita je záležitostí soukromou, a konzervativní boj proti sexuální výchově se může jevit jako obhajoba výsostného místa pro sexualitu v soukromí (v rodině), je sexualita fenomén s obrovským politickým nábojem. Je paradoxní, že ačkoli konzervativci prosazují omezení sexuálního projevu a vytěsnění tématu sexuality mimo veřejný prostor školy, jsou sociální konzervativci velice závislí na mluvení o sexu [Irvine 2002; Levine 2002; Herzog 2008]. Podíváme-li se však na tento paradox z foucaultovské perspektivy, vidíme, že to, co se jeví jako snaha o vytěsnění sexuality a její potlačení, je snahou o konstituování sexuality určitého typu (výhradně heterosexuální, manželská a prokreativní) a využívání sexuality k marginalizaci, diskriminaci či diskreditaci všech, kteří tomuto typu neodpovídají. V našem textu jsme analyzovaly interpretační repertoáry [Wetherell 1992, 1998] a diskurzivní strategie, které za tímto účelem v diskuzi o sexuální výchově ve školách využívají sociální konzervativci.

Ukázaly jsme, že převládající diskurzivní strategií je morální panika a „záchranné“ repertoáry křesťanské náboženské tradice a přirozenosti a na nich založené společnosti. Dominantní diskurzivní formou morálních konzervativců je hrozba: na individuální rovině hrozí osobním neštěstím, na sociální patologickými jevy a rozpadem společnosti. Morální panika kolem sexuality slouží k mobilizaci a budování konzervativního hnutí [Irvine 2002]. Diskurzem sexuálního armageddonu však prosvítá i vize šťastného života naplněného zdravou sexualitou a terapeutický akcent na empowerment. Diskurzivní strategie empowermentu se speciálně obrací k ženám a skýtá pro konzervativce nezanedbatelný mobilizační potenciál nového typu. Neslouží jako hrozba trestem za porušování pravidel, ale jako nabídka odměny za jejich dodržování.

Diskurzivní strategie morální paniky a empowermentu jsou rozehrávány v interpretačních repertoárech sexuality a genderu. V rámci těchto interpretačních repertoárů jsou konstruovány normy jednání, které podpoří udržování konzervativního řádu a příslušných hierarchií, např. nerovností na osách gen-

⁸ V českém kontextu je to například iniciativa Free teens.

deru a sexuality. Svou legitimitu čerpají tyto interpretační repertoáry z univerzální srozumitelnosti. Dochází k upevnění orto-doxního diskurzu, který ke své reprodukci potřebuje apel na normálnost a slušnost; jak upozorňuje Bourdieu, konzervatismus vždy vzývá „slušné lidi“ [Bourdieu 1991: 131–132]. Commonsensuálnost apelující na zdravou sexualitu či romantickou lásku má velký potenciál rezonovat celou společností a zpětně legitimizovat konzervativní požadavky (nejen) na okleštění sexuální výchovy ve školách.

Specifikem českého prostředí je navíc to, že náboženské je často diskurzivně zaměňováno za kulturní. Pro české prostředí je typické, že konzervativní diskurz proti sexuální výchově není (např. v médiích) rozpoznáván jako katolický (či obecně církevní). Iniciativy VORPu jsou označovány obecně za iniciativu rodičů. V tomto se česká situace liší např. od polské, kde stabilně silná pozice katolické církve a její intervence do politiky státu i silný hlas ve veřejné debatě tříbí smysl pro identifikaci křesťanských názorů a požadavků jako církevních, nikoli univerzálně kulturních. Záměna náboženství za kulturu je usnadněna tím, že odpor vůči sexuální výchově se již neodehrává ve jménu Boha. Křesťanská pravice bývá nejúspěšnější tam, kde použije sekulární diskurz: pseudovědecké argumenty o fyzickém a psychickém zdraví snoubící se s terapeutickým diskurzem sebezpřijetí a sebezdokonalení. Navíc diskurz psychického zdraví se zdá být proženský a podporující rovnost. Jak ukazuje Dagmar Herzog [2008], americké abstinenční hnutí je úspěšné také proto, že jde o self-improvement hnutí, které s sebou nese příslib dokonalosti. Náboženská pravice se proměňuje ve svého druhu sexuální hnutí. Bez příslibu slasti by křesťanská pravice nebyla zdaleka tak úspěšná. Obzvláště pozoruhodné je, že přejala dokonce některá z témat feministické druhé vlny (např. zaměření na intenzifikaci sexuální slasti pro ženy či alespoň respekt k nim).

Konzervativci využívají diskurzu protestu, který mobilizuje k boji za určité hodnoty a proti stávajícím pořádkům, což je taktika, která historicky charakterizovala levicová protestní hnutí. Konzervativní skupiny tak nepřejaly jenom témata (sex), ale také taktiku progresivních levicových hnutí, jako jsou petice, demonstrace, apely na politické reprezentanty. Zároveň se odvolávají na obecné výsostně demokratické principy, jako je svoboda či tolerance, a argumentují, že právě jejich požadavky a praktiky brání tyto hodnoty účinněji a důsledněji než praktiky liberálů.

Řada autorek ukazuje, jak konzervativní pravice ovládla sexuální výchovu na amerických školách [Irvine 2002; Levine 2002; Herzog 2008]. Tyto autorky kriticky analyzují podmínky ve své domovské zemi a za pozitivní vzor jim slouží Evropa, kde lidé vědí, že „sexuální vyjádření je zdravou a radostnou součástí dospívání“ [Levine 2002]. Mají za to, že diskurz ve Spojených státech se centruje na riziko, kdežto v Evropě v jeho středu stojí slast [Herzog 2008]. Může se zdát paradoxní, že v Česku dnešních dní identifikujeme podobné interpretační repertoáry, jaké tyto autorky popsaly na příkladě Spojených států. Jakkoli existují mezi Evropou a Amerikou rozdíly v přístupu k sexualitě, diskurzivní strategie odpůrců sexuální výchovy se zdají být velice podobné.

V České republice se kritika sexuální výchovy neozývala do roku 2010 příliš často, a s ohledem na výše uvedené to byla často právě feministická kritika, která upozorňovala na to, že v tak sekulárním a liberálním státě, jako je Česko, je upřednostňována snaha o desexualizaci mládeže strašením (především dívek) před nebezpečnými následky sexu namísto výchovy k sebevědomému a zodpovědně pozitivnímu přístupu chlapců i dívek k sexualitě [např. Jarkovská 2006]. Současné debaty o sexuální výchově v Česku však posouvají téma do zcela nových sfér a signalizují možná hlubší společenské změny příklonu ke konzervatismu, privatizace veřejného prostoru a umenšování role veřejných institucí.

LUCIE JARKOVSKÁ je odbornou asistentkou oboru genderová studia na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Zabývá se genderovými aspekty školství, výchovy a vzdělávání a sexuální výchovou, zkoumá rovněž vzdělávání v kontextu genderu a etnicity. Působí také jako lektorka v oblasti genderově citlivé pedagogiky. Je spoluautorkou knihy *S genderem na trh. Rozhodování o dalším vzdělání patnáctiletých* (Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010), momentálně jí vychází kniha *Gender před tabulí. Etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy* (Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013).

KATEŘINA LIŠKOVÁ je socioložka, přednáší na oborech genderová studia a sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Výzkumně se zaměřuje na otázky genderu, sexuality a sociální organizace intimity, zkoumá rovněž vzdělávání v kontextu genderu a etnicity. V současné době pracuje jako Marie Curie Visiting Scholar na Columbia University v New Yorku. Jako Fulbright Scholar působila na New School for Social Research a jako Visiting Scholar na New York University. Přednášela na několika amerických univerzitách, publikovala v zahraničních monografiích vydaných nakladatelstvími Routledge, SAGE, Palgrave a Blackwell. V Česku jí vyšla kniha *Hodné holky se dívají jinak. Feminismus a pornografie* (Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009) a je spoluautorkou knihy *S genderem na trh. Rozhodování o dalším vzdělání patnáctiletých* (Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010).

Literatura

- Baxter, J. 2003. *Positioning Gender in Discourse: A Feminist Methodology*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bijelic, N. 2008. „Sex Education in Croatia: Tensions between Secular and Religious Discourses.“ *European Journal of Women's Studies* 15 (4): 329–343.
- Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Braidotti, R. 2008. „In Spite of the Times. The Postsecular Turn in Feminism.“ *Tudory, Culture and Society* 25 (6): 1–24.
- Butler, J. 2008. „Sexual Politics, Torture, and Secular Time.“ *The British Journal of Sociology* 59 (1): 1–23.

- Evans, M. 2003. *Love: An Unromantic Discussion*. Cambridge: Polity.
- Foucault, M. 1999. *Dějiny sexuality I. Víle k věděni*. Praha: Herrmann a synové.
- Giddens, A. 1992. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*. Stanford, Calif: Stanford University Press.
- Haraway, D. 1984. „Primatology is Politics by Other Means.“ *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association* 1984: 489–524.
- Herzog, D. 2008. *Sex in Crisis: The New Sexual Revolution and the Future of American Politics*. New York: Basic Books.
- Hubbard, R. 1990. *The Politics of Women's Biology*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Irvine, J. M. 2002. *Talk about Sex: The Battles over Sex Education in the United States*. Berkeley: University of California Press.
- Jackson, S. 1999. *Heterosexuality in Question*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: Sage.
- Jamieson, L. 1999. „Intimacy Transformed? A Critical Look at the ‚Pure Relationship‘.“ *Sociology* 33 (3): 477–494.
- Jarkovská, L. 2006. „Feminismus a sexuální výchova.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 7 (2): 41–45.
- Kitzinger, C., H. Frith. 1999. „Just Say No? The Use of Conversation Analysis in Developing a Feminist Perspective on Sexual Refusal.“ *Discourse and Society* 10 (3): 293–316.
- Koedt, A. 1970. *The Myth of the Vaginal Orgasm*. Somerville, Mass: New England Free Press.
- Koedt, A. et al. (eds.). 1973. *Radical Feminism*. New York: Quadrangle Books.
- Lees, S. 1993. *Sugar and Spice: Sexuality and Adolescent Girls*. Harmondsworth: Penguin.
- Levine, J. 2002. *Harmful to Minors: The Perils of Protecting Children from Sex*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lewontin, R. C., P. Steven, R. Rose, L. J. Kamin. 1984. *Not in Our Genes: Biology, Ideology, and Human Nature*. New York: Pantheon Books.
- Lišková, K. 2009. *Hodné holky se dŕoají jinak. Feminismus a pornografie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Lišková, K. 2011. „Released from Gender? Reflexivity, Performativity, and Therapeutic Discourses.“ Pp. 189–204 in Michaela Benson, Rolland Munro (eds.). *Sociological Routes and Political Roots*. Oxford: Blackwell.
- Potter, J. 1996. *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.
- Potter, J., M. Wetherell. 1987. *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Reynolds, J., M. Wetherell, S. Taylor. 2007. „Choice and Chance: Negotiating Agency in Narratives of Singleness.“ *Sociological Review* 55 (2): 331–351.
- Seu, I. B. 2010. „‚Doing Denial‘: Audience Reaction to Human Rights Appeals.“ *Discourse and Society* 21 (4): 438–457.
- Snitow, A. et al. (eds.). 1983. *Powers of Desire. The Politics of Sexuality*. New York: Monthly Review Press.
- Tannen, D. 1996. *Gender and Discourse*. New York: Oxford University Press.
- Vance, C. (ed.). 1984. *Pleasure and Danger. Exploring Female Sexuality*. Boston, London: Routledge, Kegan Paul.
- Wetherell, M. 1992. *Mapping the Discourse of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Columbia University Press.
- Wetherell, M. 1998. „Positioning and Interpretative Repertoires: Conversation Analysis and Post-Structuralism in Dialogue.“ *Discourse and Society* 9 (3): 387–412.

Analyzované texty:

- „Akce D.O.S.T. se 1. září zúčastnily stovky lidí.“ [online] [cit. 14. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://www.akce-dost.cz/20100903.htm>>.
- Důvody, proč neučit sexuální výchovu.* 2010. Praha: Hnutí! Pro život ČR.
- „Nezkrácená verze rozhovoru s Romanem Jochem.“ [online] [cit. 14. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://respekt.ihned.cz/respekt-doporucuje/c1-45855760-nezkracena-verze-rozhovoru-s-romanem-jochem>>.
- „Pročištění RVP sporná témata.“ [online] [cit. 14. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://www.cssd.cz/aktualne/aktuality/vraci-se-s-dobesem-skolstvi-do-doby-temna/>>.
- www.vorp.cz [naposledy navštíveno 14. 3. 2012].
- „Znojensko – sexuální výchova ve školách.“ [online] [cit. 14. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://www.fatym.com/view.php?cislocclanku=2011010084>>.
- VORP, Dopis redakci *Katolického týdeníku*, 3. 10. 2010. [online] [cit. 14. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://www.vorp.cz/clanek/dopis-redakci-katolickeho-tydeniku/>>.
- VORP, Odpověď Výboru na obranu rodičovských práv na stanovisko MŠMT, 21. 7. 2010. [online] [cit. 14. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://www.vorp.cz/clanek/odpoved-vyboru-na-obranu-rodicovskych-prav-na-stan/>>.
- VORP, Pročištění RVP sporná témata. 20. 9. 2011. [online] [cit. 14. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://www.cssd.cz/aktualne/aktuality/vraci-se-s-dobesem-skolstvi-do-doby-temna/>>.
- VORP, Tisková zpráva: Důvody proč odmítáme státní sexuální výchovu ve škole, 15. 6. 2010. [cit. 20. 4. 2011]. Dříve dostupné na www.nesexuveskole.cz, nyní již nedostupné.
- VORP, Tisková zpráva: Svoboda názorů a volitelnost proti vnucování, 3. 10. 2010. [online] [cit. 14. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://www.vorp.cz/clanek/svoboda-nazoru-a-volitelnost-proti-vnucovani-3-10/>>.
- VORP, Tisková zpráva: Svoboda názorů a volitelnost, 8. 9. 2010. [online] [cit. 14. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://bezva.info/view.php?nazevclanku=tiskova-zprava-a-petice-vorp&cislocclanku=2010090031>>.